

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОКУРОРОМ ЗАСАДИ ЗАКОННОСТІ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Колот Наталія Миколаївна

аспірантка кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

У Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Саме держава в особі відповідних державних органів та посадових осіб має гарантувати кожному громадянину захист від злочинних посягань.

Під час кримінального провадження важливим гарантом дотримання законності, додержання прав людини і громадянина є прокурор.

Так, на стадії досудового розслідування прокурор вирішує завдання: з одного боку, захист прав і законних інтересів підозрюваного, потерпілого та інших учасників досудового розслідування, стежить за дотриманням порядку розслідування, а з іншого боку – як учасник досудового розслідування сприяє розкриттю і розслідуванню кримінальних правопорушень, притягненню винних осіб до встановленої законом відповідальності.

На даний час Україна на превеликий жаль, входить до лідерів-скаржників до Європейського суду з прав людини, що свідчить про системність порушень норм Конвенції. У зв'язку з чим ґрунтовне та повне вивчення рішень ЄСПЛ є необхідною, навіть обов'язковою частиною правильного застосування національного законодавства та забезпечення неухильного виконання норм Конвенції. При цьому сторона обвинувачення повинна бути обізнаною з практикою ЄСПЛ для запобігання порушень прав учасників процесу та для відстоювання своєї позиції.

Так, Конституція є основою регулювання кримінально-процесуальних відносин. В ній закріплено право на правову допомогу (ст.59), принцип презумпції невинуватості (ст.62), заборону подвійної відповідальності (ст.61), право не давати показання щодо себе та близьких (ст.63), ряд інших прав, що стосуються сфери кримінального процесу (ст.ст. 28,29,30,31,32,33,55,56,58). Конституція також передбачає, що виключно законами України визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства, основи організації та діяльності адвокатури, прокуратури та правосуддя.

Але я повністю підтримую думку Капліної О.В. про домінуюче значення КПК, який є своєрідним «основним законом» відповідної галузі закріплюючи принципи регулювання, правові інститути, правовий статус суб'єктів галузевих правовідносин тощо [2; с.257].

На думку Давиденка Л.М., владні повноваження прокурора «дозволяють йому здійснювати процесуальне керівництво, що є важливою особливістю прокурорської влади в цій сфері нагляду» [3, с.38]. Варто визнати обґрунтованими судження про те, що процесуальне керівництво прокурором за діяльністю органів досудового провадження слугує способом забезпечення законності їхньої діяльності та ефективною процесуальною формою реалізації його конституційної наглядової функції. Таким чином, положення щодо процесуального керівництва досудовим розслідуванням не вказує на якусь нову функцію прокуратури, а дає узагальнену

назву процесуальної форми реалізації конституційної функції нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство.

Крім, Конституції та КПК України важливу роль при реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування відіграють такі закони України: «Про прокуратуру» (в частині правових засад організації і діяльності прокурорів), «Про Національну поліцію» (щодо прав та обов'язків поліцейських та їх дотримання в кримінальному процесі), «Про оперативно-розшукову діяльність» (щодо забезпечення прокурором законності при здійсненні оперативно-розшукової діяльності), «Про судову експертизу» (через призму забезпечення прокурором принципів законності, незалежності, об'єктивності і повноти експертного дослідження), «Про попереднє ув'язнення» (щодо забезпечення прокурором прав осіб, які перебувають в місцях попереднього ув'язнення) тощо.

Серед підзаконних актів можна виокремити наступні: накази Генерального прокурора, зокрема наказ ГПУ №309 від 30.09.2021 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» та інші накази Генерального прокурора, акти МВС, СБУ, Міністерства юстиції України, Інструкція про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду тощо.

Такими підзаконними актами регламентується детальний порядок вирішення деяких питань, що стосуються організаційного забезпечення виконання приписів законів. З огляду на сферу дії норм підзаконних актів, а також на те, що ці норми мають деталізуючий і додатковий характер, дозволяє назвати їх спеціалізованими нормами кримінально-процесуального права [4; с.42].

Більше того, забезпечення реалізації прокурором засади законності на стадії досудового розслідування неможливо без незастосування практики Європейського суду з прав людини.

Так, відповідно до положення ч.2 ст.8 КПК України «Принцип верховенства права» у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Керуючись цим положенням можу говорити про те, що рішення ЄСПЛ є джерелом кримінального процесуального права України, адже на практиці багато прокурорів під час кримінального процесу звертаються до застосування рішень ЄСПЛ. Особливу увагу слід звернути на наступні справи: - «Будан проти України», заява № 38800/12, рішення від 14 січня 2016 року (щодо обґрунтування прокурором належним чином рішення про наявність підстав застосування до неповнолітнього запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, яке відповідно як до міжнародних, так і національних норм могло бути застосоване лише як крайній захід);

- справа «Корнев і Карпенко проти України», заява № 17444/04, рішення від 21 жовтня 2010 року (щодо обов'язку прокурора особисто заслухати доставлену до неї особу; проаналізувати обставини «за» і «проти» рішення про позбавлення свободи, вирішити, посилаючись на юридичні критерії, чи існують підстави для позбавлення свободи, та винести рішення про звільнення, якщо таких підстав немає);

- справа «Нечипорук і Йонкало проти України», заява № 42310/04, рішення від 21 квітня 2011 року (підозра має ґрунтуватись на обґрунтованих підставах, є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою. Більше того, за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть служити підставою для обґрунтованої підозри);

- справа «Сальдуз проти Туреччини» (Salduz v. Turkey) [ВП], N 36391/02, п.55, від

27 листопада 2008 року (щодо забезпечення прокурором права на захист особі та недопустимості отримання викривальних показань під час допиту правоохоронними органами без доступу до захисника);

- справа «Яременко проти України», заява № 32092/02, рішення від 12 червня 2008 року (право не свідчити проти себе вимагає, зокрема, від сторони обвинувачення в кримінальній справі обґрунтовувати свої доводи проти обвинуваченого, не вдаючись до доказів, отриманих за допомогою методів примусу або тиску, всупереч волі обвинуваченого);

- справа «Пантелеєнко проти України», заява № 11901/02, рішення від 29 червня 2006 року (незабезпечення вручення особі ухвали на обшук та порушення таким чином прав людини);

- справа «Тросін проти України», заява № 39758/05, рішення від 23 лютого 2012 року (побачення ув'язненого відбувалися у присутності працівника пенітенціарної установи, який прослуховував розмови. Заявник був відокремлений від відвідувачів скляною перегородкою. Відповідно, жорстко встановлений законом спосіб здійснення побачень з родичами, який не передбачав будь-якого індивідуального підходу, не забезпечував приватності та виключав будь-який фізичний контакт між заявником та його відвідувачами);

- справа «Кривіцька та Кривіцький проти України», заява № 30856/03, рішення від 2 грудня 2010 року (втручання у право заявника на повагу до його житла має бути не лише законним, але й «необхідним у демократичному суспільстві». Інакше кажучи, воно має відповідати «нагальній суспільній необхідності», зокрема бути співрозмірним із переслідуваною законною метою) та багато інших [5].

Отже, роль прокурора в додержанні законності в кримінальному провадженні має величезне значення не лише для врегулювання діяльності сторони обвинувачення, а й для захисту прав і свобод інших учасників кримінального провадження, недопущення порушень процесуального закону. З метою недопущення порушень законності прокурор має створювати правові умови, що об'єктивно унеможливають порушення дії законності шляхом накладення санкцій на тих суб'єктів провадження, які схильні до порушення законності, а також культивувати такий тип правосвідомості, якому не властиве намагання уникати вимог законності.

Аналіз підходів до розуміння сутності діяльності прокурора в кримінальному провадженні, призначення і ролі в кримінальному провадженні, особливостей забезпечення ним дотримання законності під час досудового розслідування створює передумови для реформування чинного кримінального процесуального законодавства України, визначення напрямів удосконалення прокурорського нагляду за додержанням законності під час досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – №30. – с. 141. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Капліна О.В. Традиційний та новий погляд на шляхи подолання колізій норм кримінально-процесуального права/Вісник Академії правових наук України. – 2007. – №1 (48). – с.257.
3. Давиденко Л. М. Прокурорська влада: Міф чи реальність? Чи відповідає вона принципам правової держави? // Прокуратура. Людина. Держава. — 2004. — № 7.-с.38.
4. Дроздов О.М. Джерела кримінально-процесуального права України. – Харків, 2008. – 208 с.
5. Рішення Європейського суду з прав людини[Електронний ресурс] // <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-ukraini-vineseni-evropeyskim-sudom-z-prav-lyudini> [5].